v.u. L. Van Gool, Spreeuwenstraat 9, 2060 Antwerpen Vrij van zegel: cultureel doel

AALST IN 'T ROSE

een grootse

homo- en lesbiennedag te Aalst

zaterdag **14 september**

vanaf 15 uur

FILMFESTIVAL (Netwerk, Ridderstraat 28)
15 u THE TIMES OF HARVEY MILK
Oscarwinnaar 1984 voor de beste kleurdocumentaire
17 u ERIC DE KUYPER
De grote revelatie van verschillende filmfestivals zoals Cannes, Venetië, Berlijn, Brussel enz. stelt zelf enkele van zijn films voor.
20 u LIANNA
Unanieme lof in de Belgische pers voor deze unieke lesbische film.
22 u speciaal voor cinefielen, een nog nooit in België vertoonde film, de verrassing van het jaar.

DEBATTEN (Hak, St.-Martensplein 2)
15 u LESBIENNES OP DE INTERNATIONALE VROUWENCONFERENTIE '85 TE NAIROBIE
20 u TORONTO '85 -IGA-CONFERENCE
INTERNATIONALE HOMO- EN LESBIENNEWERKING, EEN NOODZAAK?

TENTOONSTELLINGEN (Hak, St.-Martensplein 2 en GOC, Hoogstraat 64-66)
doorlopend stellen de galerijen DE CIRKEL-Antwerpen en DE PARADOX-Gent werken van diverse homo-kunstenaars tentoon.

BODY-PAINTING (GOC, Hoogstraat 64-66)
very special Body Painting door Galerij DE CIRKEL-Antwerpen

INFO'S (CGSO, Cumontstraat 3) vanaf 15 u
LESBIES MOEDERSCHAP, doorlopend infogesprekken over KID
AIDS en SEXUEEL OVERDRAAGBARE AANDOENINGEN, doorlopend info's
GRATIS BLOEDONDERZOEK, in het kader van een onderzoek over een nieuw hepatitis B vaccin kan je gratis gevaccineerd worden.

INFO-STANDS, TENTOONSTELLING, FREE PODIUM, VIDEO'S ENZ.
(Keizershallen, Keizerlijkplein 23)
20 u COLLONNE EN GANZEVOORT, Soul Duo
21 u UITREIKING VAN DE HOMOFOBIEPRIJS 1985

(programma onder voorbehoud wijzigingen blijven mogelijk)

ALGEMENE INKOM:
150 fr., voorverkoop 120 fr.

ORGANISATIE EN INLICHTINGEN:
GOC-AALST,
Hoogstraat 64 9000 Aalst, 053/77.12.46

FEDERATIE WERKGROEPEN HOMOFILIE VZW
DAMBRUGGESTRAAT 204, 2008 ANTWERPEN
Tel. 03/233.25.02 - 232.70.64

MET DE MEDEWERKING VAN:
CINETE-Antwerpen, INDEPENDENTFILMS-Antwerpen, ANTRAKT-Aalst, NETWERK-Aalst, HAK-Aalst, DE CIRKEL-Antwerpen, PARADOX-Gent, STRANGE-Antwerpen, STICHTING AIDS GEZONDHEIDSZORG, CGSO-Aalst, GEMEENSCHAPSMINISTERIE VAN CULTUUR, BESTUUR VOOR JEUGDVORMING, INTERNATIONAAL JAAR VAN DE JEUGD, GEMEENTEBESTUUR VAN AALST, NATIONALE MAATSCHAPPIJ DER BELGISCHE SPOORWEGEN e.v.a.

IN HET KADER VAN HET 'INTERNATIONAAL JAAR VAN DE JEUGD'

vervoer:
- met de wagen:
een grote parking werd voorzien aande Keizershallen (volg de pijlen)
- met de trein:
de NMBS geeft een korting van 50% op de ticketten naar Aalst (minimumafstand 40 km)
biljetten voor de terugreis zijn eveneens geldig op zondag 15.9

vanaf 20.00 u tot ...
in de reusachtige Keizershallen van Aalst denderende

HOMO- EN LESBIENNE FUIF

D.J. Jan Meskens
(STRANGE-Antwerpen)

Een roze kleedje en een blauw pak

Kleur als gendercode

Tom Verschaffel[1]

Wie aan de Belgische kust voor een kleuter strandsandaaltjes wil kopen, kan kiezen tussen roze en lichtblauwe exemplaren. Of de kleuter een meisje of een jongen is, zal de keuze bepalen. Geen ouder die dit niet weet. De ruime verspreiding van roze en (licht)blauw in kledij en speelgoed voor jonge kinderen en de vanzelfsprekendheid waarmee zij jongens en meisjes onderscheiden, kan doen vergeten dat dit een betrekkelijk recent gebruik is en pas in het midden van de twintigste eeuw helemaal was ingeburgerd. Hoewel het gebruik internationaal en ruim verspreid is, gaat het toch vooral om een westers gegeven dat in zijn huidige vorm uit de Verenigde Staten is overgewaaid. Toch heeft het een lange en vrij complexe voorgeschiedenis, die veel duidelijk maakt over de gendering van kleuren in het algemeen.

1 Met dank aan Els Flour, Elwin Hofman, Nathalie De Bleeckere, Henk De Smaele en de koffiekamer van de Kortrijkse campus van de KU Leuven (KULAK).

De opmars van het roze

Roze is als kleur uiteraard al lang bekend – het komt in de natuur voor – maar wordt nog niet zo lang als een zelfstandige kleur beschouwd. Lange tijd werd het gewoon als een schakering van rood gezien en als zodanig benoemd. Het oud-Grieks en klassiek Latijn hadden geen specifieke term om roze aan te duiden. Het woord *roseus* bestond, maar het is een 'valse vriend', want het werd gebruikt om (fel)rood aan te duiden. Overigens waren rozen (de bloem) in de oudheid nog niet roze, maar rood, wit of soms geel. Ook in de middeleeuwen werd de kleur roze nog niet met een eigen term aangeduid, en betekenden *roseus* en *rosaceus* nog steeds 'rood'. In het Frans bestond het woord *rosé* als kleuraanduiding, maar het werd weinig gebruikt en betekende 'vaal' of 'geelachtig'.[2]

2 Pastoureau, *Rouge*, 151.

Rond 1400 veranderden de zaken toen de kleurstof *brasileum* (brazielhout of pernambuco), door Venetiaanse handelaars uit Azië meegebracht, steeds meer werd gebruikt en de mogelijkheid bood om voor het verven nieuwe kleur(schakering)en te ontwikkelen, waaronder ook roze.[3] Deze 'nieuwe' kleur was meteen een succes in adellijke kringen en met name ook aan het Franse hof, waar hertog Jean de Berry (1340–1416) de mode van het roze introduceerde.[4] Ook in de schilderkunst vond de kleurstof en dus ook het roze ingang. Aangezien er nog geen specifieke term voor de kleur voorhanden was, moest er een worden bedacht. In Venetiaanse en Toscaanse dialecten werd zij *incarnato* genoemd, letterlijk 'vlees geworden'. Aanvankelijk werd er

3 De kleurstof zelf is veeleer oranje. Brazilië is naar dit brazielhout (*paubrasil* in het Portugees) genoemd. Cf. Coles 2018, p. 97.

4 Pastoureau, *Rouge*, 152.

Foto links: Affiche uit AVG-Carhif, Brussel.

'gelaatskleur' mee bedoeld, maar daarna werd het woord gebruikt om allerlei schakeringen van roze mee aan te duiden. Het werd vrij snel overgenomen in andere talen, als *incarnat* in het Frans en *carnation* in het Engels.[5]

De Franse cultuurhistoricus Michel Pastoureau, die dit alles heeft onderzocht en beschreven, geeft aan dat het adjectief *rose* in de Franse woordenboeken niet voorkomt voor het midden van de achttiende eeuw. De beroemde *Encyclopédie* van Diderot en d'Alembert is een van de eerste naslagwerken waarin de term verschijnt, en in de *Dictionnaire* van de Académie française duikt hij pas op vanaf de zesde editie uit 1835.[6] De nieuwe naam, afgeleid van de bloem de roos (roze rozen waren intussen courant geworden), raakte dus pas in de negentiende eeuw ingeburgerd, ook in andere talen als het Spaans, Portugees en Duits. Volgens het *Woordenboek der Nederlandse Taal* komt *roze* al in de late middeleeuwen voor in de betekenis van 'rooskleurig' en 'lichtrood'. De Engelse benaming *pink* is in elk geval vrij recent en dateert volgens de *Oxford English Dictionary* uit de jaren 1840.[7] Het woord zelf is veel ouder, maar betekende aanvankelijk andere dingen. In de achttiende eeuw dook het op als naam voor de anjer, die dan (wellicht) afgeleid was van de betekenis van het (middeleeuwse) werkwoord *to pink,* dat 'doorboren' betekent of, zoals de Merriam-Webster het op zijn website aangeeft, 'to perforate in an ornamental pattern' of 'to cut a saw-toothed edge on'.[8] Het verwijst dan naar de gekartelde bloemblaadjes van de anjer.[9] Later werd van de naam van de bloem, die vaak roze is, de naam van de kleurstof en uiteindelijk van de kleur zelf afgeleid.[10]

5 Steele, 'Pink', 14.

6 Pastoureau, *Rouge*, 154.

7 Paoletti, *Pink and blue*, 86.

8 'perforeren in een sierpatroon' of 'een zaagtandrand aanbrengen'.

9 Zie de website van Merriam-Webster, en Steele, 'Pink', 12.

10 Pastoureau, *Rouge*, 155.

De ruimere beschikbaarheid en betere kwaliteit van deze en andere kleurstoffen had ervoor gezorgd dat de middenklasse toegang kreeg tot kledij in fellere en meer solide kleuren, die voordien nog te duur waren

Pastoureau situeert de 'geboorte' van het 'moderne roze' dus in het midden van de achttiende eeuw. Dit was ook de periode waarin de mode van het roze in Frankrijk een hoogtepunt bereikte. Dit werd gestimuleerd door het feit dat intussen in Zuid-Amerika een exotische houtsoort was ontdekt die ongeveer dezelfde kleurstof leverde die eerder uit Azië werd gehaald. De ruimere beschikbaarheid en betere kwaliteit van deze en andere kleurstoffen had ervoor gezorgd dat de middenklasse toegang kreeg tot kledij in fellere en meer solide kleuren, die voordien nog te duur waren. Als gevolg daarvan gingen de hogere klassen zich juist van de middenklasse onderscheiden door het gebruik van pasteltinten en *demi-teintes*.[11] In het bijzonder ook het roze werd geassocieerd met elegantie en aristocratie. Madame de Pompadour (1721–1764), de maîtresse van koning Lodewijk XV, droeg zeer aan deze mode van het roze bij. Op een portret van haar door de bekende rococoschilder François Boucher uit 1758 overheerst de roze

11 Pastoureau, *Rouge*, 154.

kleur. De Pompadour wordt er voorgesteld terwijl ze zich maquilleert en bezig is een roze blush op haar wangen aan te brengen.[12]

In de negentiende eeuw verloor het roze zijn aristocratische en verheven status en werd het steeds meer als een 'vulgaire' kleur gezien.[13] Dat hangt onder meer samen met de mechanische productie van stoffen en de ontwikkeling van chemische kleurstoffen, die onder meer een feller roze mogelijk maakte, dat als een bij uitstek 'artificiële' kleur werd gepercipieerd.[14]

De oorlog tussen rood en blauw

Toen roze in het achttiende-eeuwse Frankrijk modieus werd, was zijn populariteit, voor alle duidelijkheid, niet beperkt tot vrouwen. Ook mannen droegen roze kledij en versieringen.[15] Meer nog, de kleur was een variant en afgeleid van rood, dat lange tijd een 'mannelijke' kleur was geweest. Zoals Pastoureau uitgebreid heeft aangetoond, was rood een 'sterke' kleur. Het was de kleur bij uitstek: ze werd aangeduid met het woord *coloratus* – 'gekleurd' betekende 'rood'. Het was de kleur van het bloed, geassocieerd met religie, macht, passie, geweld en oorlog. Een kleur met weinig nuance, maar wel ambivalent, met positieve en negatieve connotaties. Het was de kleur van de kerk (de kardinale kleur), maar ook van de duivel; de kleur van bruidsjurken, omdat het een 'rijke' kleur was en de kleur van de liefde, maar ook van de prostitutie. Ten tijde van de Reformatie werd het kardinale rood als een 'paapse' kleur beschouwd en dus als immoreel afgewezen. Zoals gezegd was het, in elk geval in de middeleeuwen, ook een mannelijke kleur: vrouwen droegen veeleer blauw, de kleur die met Maria werd geassocieerd, de mannen rood.[16]

Dat blauw de tegenpool van rood werd, hangt samen met hun sterk verschillende karakter en connotaties. Pastoureau, die ook de geschiedenis van *Bleu* (2000) heeft geschreven, geeft aan dat blauw in de klassieke oudheid, in tegenstelling tot rood, dat toen dé kleur was, veeleer als een 'non-kleur' werd beschouwd; het was de kleur van de barbaren (de Germanen bijvoorbeeld hielden wel van blauw). Blauw ontbreekt ook (nog steeds) bij de liturgische kleuren, die vorm kregen in de karolingische periode en welke bestonden uit wit, zwart, rood en groen. In de twaalfde en dertiende eeuw deed zich een opwaardering van het blauw voor, die samenhing met evoluties binnen het christendom, zoals de associatie van blauw met de God van het Licht (dat hemelsblauw werd in de plaats van goud voordien) en de Mariacultus. Blauw werd de kleur waarin christelijke koningen zich tooiden, en de aristocratie nam die voorkeur over. Het is ook

Het is ook in deze periode dat blauw zich opwierp als de tegenpool van het gewelddadige en oorlogszuchtige rood: blauw kreeg de status van een 'redelijke' kleur, die stond voor gematigdheid en zelfcontrole

12 Steele, 'Pink', 16.

13 Steele, 'Pink', 16.

14 Steele, 'Pink', 27.

15 Pastoureau, *Rouge*, 155.

16 Pastoureau en Simonnet, *Le petit livre des couleurs*, 31–41; Pastoureau, *Rouge*, passim.

in deze periode dat blauw zich opwierp als de tegenpool van het geweld-dadige en oorlogszuchtige rood: blauw kreeg de status van een 'redelijke' kleur, die stond voor gematigdheid en zelfcontrole. Deze karakteristieken sloten, onder meer onder invloed van de Reformatie, steeds meer aan bij het ideaal van (beschaafde) mannelijkheid. In de late achttiende en negen-tiende eeuw was blauw de mannenkleur bij uitstek geworden. Meer in het algemeen werd het de modelkleur, conformistisch, onomstreden, de kleur van de grootste gemene deler, de Europese Unie, de UNO. De kleur van uniformen en ook van jeans, een stof die in de jaren 1960 even rebels was, maar dat niet lang is gebleven. Dat kon ook niet anders, aldus Pastoureau, 'car un vêtement bleu ne peut pas être vraiment rebelle'.[17]

De gendering van rood en blauw, en de omkering die zich daarbij heeft voorgedaan, kadert in een meer algemene ontwikkeling, die zich met name in de negentiende eeuw in de westerse wereld heeft voltrokken, en als 'the feminization of color' is aangeduid.[18] Mannen gingen steeds meer donkere kleuren dragen, zwart, grijs, bruin en (inderdaad) blauw, waarbij zowel de felle kleuren als de pasteltinten aan de vrouwen werden overgelaten. Het gaat hier uiteraard om een langdurig en geleidelijk proces, dat zich nooit volledig heeft voltrokken. Kleurelementen zijn nooit helemaal uit de mannenkledij verdwenen, maar toch, zo schrijft Valerie Steele, kunnen we stellen dat de 'versobering' van de mannenkledij een betekenisvolle historische ontwikkeling was, des te meer omdat zij samenging met een toenemende nadruk op en zichtbaarheid van genderverschillen.[19] De versobering van de mannenkleding versterkte het onderscheid tussen vrouwen en mannen.

17 'Want een blauw kledingstuk kan niet werkelijk rebels zijn', Pastoureau en Simonnet, *Le petit livre des couleurs*, 15–26 (citaat 24); Pastoureau, *Bleu*, passim; Koller, 'Not just a colour', 404.

18 Steele, 'Pink', 24.

19 Steele, 'Pink', 25.

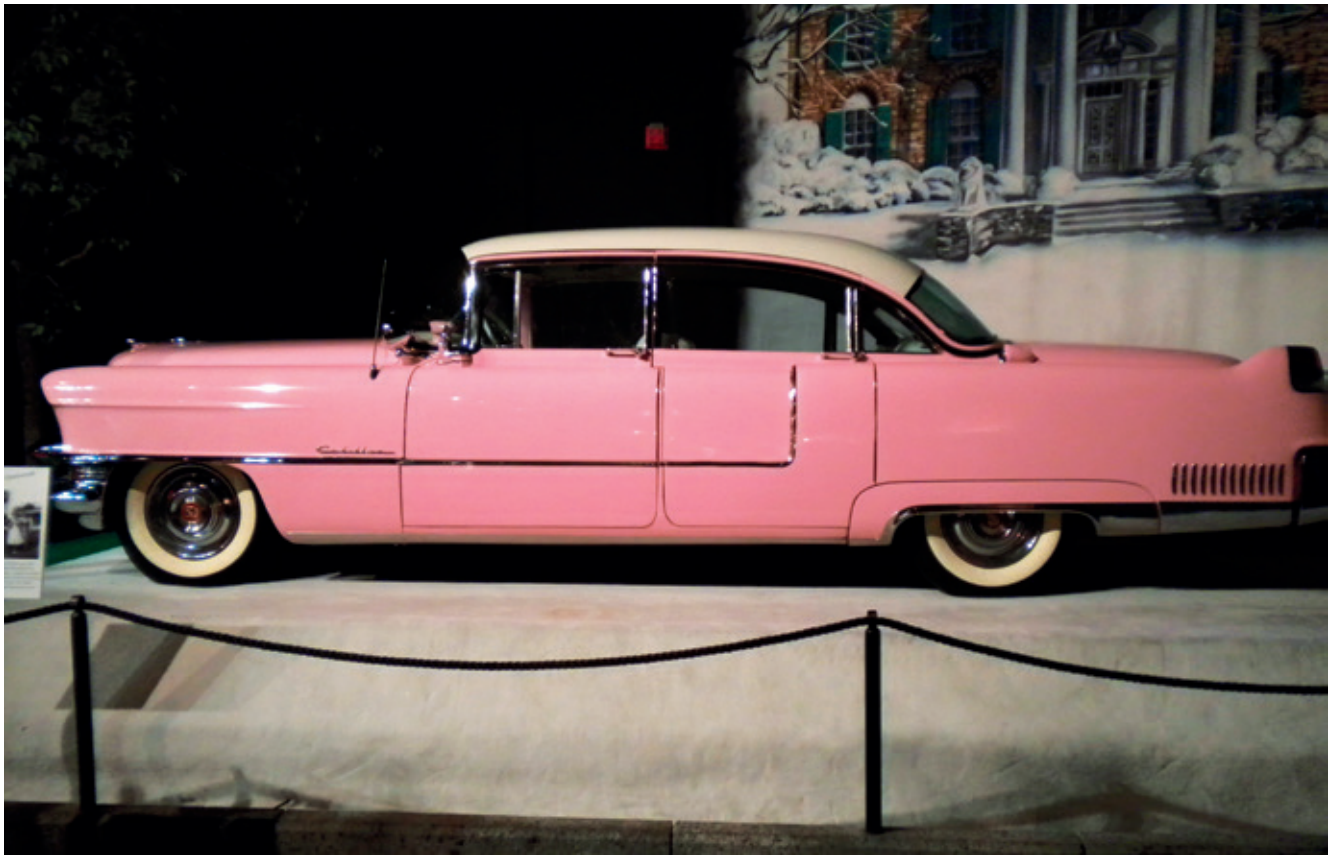

Elvis Presley reed sinds 1955 in een roze Cadillac (CC0 Wikimedia commons).

De 'vervrouwelijking' van de (felle en lichte) kleuren betrof bij uitstek het roze. Hoewel de kleur in de achttiende eeuw ook door mannen werd gedragen, gold zij toch niet als bepaald masculien: het was immers een verzachting van rood, dat precies van zijn gewelddadige en oorlogszuchtige connotatie was ontdaan.[20] Dat is ook de reden waarom roze, en niet rood, een van de 'kinderkleuren' zou worden. Al in de achttiende eeuw werd roze geassocieerd met tederheid, zachtheid en vrouwelijkheid. In de negentiende en twintigste eeuw groeide het uit tot 'the quintessentially feminine colour in Western culture', aldus Veronika Koller.[21] Of in de woorden van de Zwitserse historica Dominique Grisard: 'a signifier for white, middle-class, heterosexual femininity'.[22] Zij geeft daarmee meteen ook aan het hier gaat om een gebruik van de Westerse middenklasse, wat implicieert dat er buiten deze mainstream wel degelijk andere gebruiken waren. Zo manifesteerde het groeiende zelfbewustzijn van de zwarte gemeenschap in de Verenigde Staten zich onder meer in het gebruik van felle kleuren. Het roze was in de jaren 1950 populair in de subculturen van zwarte en arbeidersjongeren.[23] Roze was een jonge en brutale kleur, niet alleen vrouwelijk maar ook 'omniseksueel'. Elvis Presley kleedde zich vaak in het roze (in de jaren zestig en zeventig trad hij vaak op in roze jumpsuits), sliep in een roze slaapkamer en reed sinds 1955 in een roze Cadillac, die nog steeds in Graceland te zien is.[24] Uiteraard heersten ook buiten de Verenigde Staten en West-Europe andere betekenissen en was het gebruik van roze in kledij onder meer in India veel meer ingeburgerd, zowel voor vrouwen als mannen.[25]

20 Pastoureau en Simonnet, *Le petit livre des couleurs*, 115.

21 'De typisch vrouwelijke kleur in de Westerse cultuur', Koller, 'Not just a colour', 404.

22 'Een betekenaar voor blanke, middenklasse, heteroseksuele vrouwelijkheid', Grisard, 'In the pink of things', 145.

23 Grisard, 'In the pink of things', 147.

24 Steele, 'Pink', 62; Grisard, 'In the pink of things', 147.

25 Steele, 'Pink', 65–66.

Kinderkleuren

De gendering van kleuren zorgde niet alleen voor een vervrouwelijking van uitgesproken kleuren in het algemeen en van roze in het bijzonder, maar ook voor een binaire taxonomie, een louter tweeledige opdeling, waarbij de tegenstelling tussen blauw en rood centraal bleef staan. Nergens werd dat zo duidelijk als in de toepassing, weliswaar in verzachte vorm, van de kleurensymboliek bij (kleine) kinderen. Die zou leiden tot het exclusieve gebruik van (licht)blauw en roze ter identificatie van jongetjes en meisjes. Zoals gezegd lag dat gebruik in de Westerse wereld pas rond het midden van de twintigste eeuw min of meer vast, en was het het reultaat van een lange en soms verwarrende voorgeschiedenis.

Tot de achttiende eeuw (en soms ook nog later) werden pasgeborenen stevig in doeken gewikkeld, die hen vooral onbeweeglijk moesten houden. Dit ging terug op het geloof dat het nodig was te voorkomen dat het nog 'zachte' babylichaam vervormd zou raken door onverwachte bewegingen of schokken. In de loop van de zeventiende en achttiende eeuw hebben auteurs als John Locke en Jean-Jacques Rousseau geprotesteerd tegen deze praktijk, die zij zowel vanuit fysisch als emotioneel oogpunt nefast achtten. Vanaf het einde van de achttiende eeuw werd de *maillot* vervangen door een kledingstuk dat door de kledij van volwassen vrouwen was geïnspireerd: het babykleed.[26] De kleur daarvan was wit. Dat was mogelijk gemaakt door de productie en veralgemening van goedkoper katoen en het bleken van textiel. Wit was passend, want de kleur stond voor zuiverheid en onschuld. Maar wellicht belangrijker dan die symbolische betekenis waren praktische overwegingen: wit liet het frequent wassen met kokend water toe.[27] Kleuren waren bij deze babykleding niet geheel afwezig, aangezien de witte kleedjes konden worden voorzien van gekleurde linten en andere versierselen. Blauw en roze kwamen daarbij vaak voor, maar er zijn geen aanwijzingen dat deze kleuren verschillend werden gebruikt voor jongens en meisjes. Het zoontje van de Franse keizer Napoleon III werd bij zijn geboorte

26 Beauvalet-Boutouyrie en Berthiaud, *Le rose et le bleu,* 229 en Fischer, 'Robes et culottes courtes', 248; het witte doopkleed dat in de twintigste eeuw gebruikelijk bleef, was een overblijfsel van de negentiende-eeuwse praktijk.

27 Fischer, 'Robes et culottes courtes', 257.

in 1856 gekleed in wit en blauw. Dat blauw verwees niet naar het feit dat hij een jongetje was, maar evoceerde de bescherming van de Maagd Maria.[28]

Als de kindjes begonnen lopen, werd het babykleed vervangen door andere kleedjes, die ook door jongetjes werden gedragen, meestal tot ze een jaar of vijf of zes waren en naar school gingen. Vaak was dat ook het moment waarop hun haar korter werd geknipt. Het dragen van kleedjes door kleine jongens bleef gebruikelijk tot het begin van de twintigste eeuw.[29] Van peuters en kleuters was nauwelijks zichtbaar of het meisjes of jongetjes waren. Ook de kleur van de kleding van peuters en kleuters verried dat niet. Zij was kleurrijk, waarbij de kleuren aan modes onderhevig waren of willekeurig werden gekozen of in functie van het seizoen of van uiterlijke kenmerken van het kind, zoals de kleur van de ogen of van het haar. Zo werd blauw gepast geacht voor blonde kinderen en roze voor bruinharige. Hoe dan ook droegen kinderen zowel roze als blauwe kleren en werd roze dus ook door jongetjes gedragen.[30]

Het wit van de babykleding verwees naar de leeftijd van het kind, niet naar het geslacht. Rond 1900 deed zich een kentering voor naar meer genderspecificiteit. Voor wat oudere kinderen was dat al vroeger gebeurd, vanaf de late achttiende eeuw, met specifieke jongenspakken zoals het matrozenpakje in Frankrijk en de *skeleton suit* in Engeland en later ook de korte broek.[31] Nu zette het genderonderscheid zich ook door bij baby's en in de kledij en mode voor kleine kinderen.[32] Steeds meer werd al van bij de geboorte het onderscheid tussen jongens en meisjes gemaakt en gemarkeerd. Dit bracht mee dat nu, anders dan in de negentiende eeuw het geval was, al bij de babykleding het onderscheid tussen meisjes en jongens

Steeds meer werd al van bij de geboorte het onderscheid tussen jongens en meisjes gemaakt en gemarkeerd

duidelijk werd. Aangezien de outfit voor baby's en jonge kinderen tot dan toe uit kleedjes bestond en dus 'vrouwelijk' was, impliceert deze verandering in de eerste plaats dat jongetjes 'mannelijker' werden. Toch was er ook weerstand tegen een te vroege of te snelle manifestatie van deze 'emerging manliness': 'not everyone was comfortable with the notion of accelerating gender identity, after generations of seeing babies as sexless cherubs', zo schrijft de Amerikaanse kledinghistorica Jo Paoletti.[33]

Kleuren werden van het zichtbaar maken van de genderidentiteit van baby's en jonge kinderen het meest opvallende element.[34] Dat het oppositiepaar blauw-roze daarbij het best in aanmerking kwam om de binaire taxonomie te symboliseren, ligt voor de hand. Maar dat de keuze van deze kleuren zelf nogal arbitrair was, blijkt uit het feit dat de toepassing lange tijd inconsistent was.[35] In haar studie over de Verenigde Staten stelde Paoletti, op basis van een analyse van tijdschriften en publiciteit, vast dat in het Interbellum nog, zelfs binnen één stad als New York, de gendercode inconsequent werd toegepast: zo werd bijvoorbeeld in het grootwarenhuis Macy's (in Manhattan)

28 Paoletti, *Pink and blue*, 87; Steele, 'Pink', 39.

Prins Leopold (begin 20ste eeuw) (Museum Belvue, Brussel)

29 Fischer, 'Robes et culottes courtes', 248.

30 Paoletti, *Pink and blue*, 85.

31 Beauvalet-Boutouyrie en Berthiaud, *Le rose et le bleu*, 230–231 en Fischer, 'Robes et culottes courtes', 251. Een 'skeleton suit' was een jongenspak dat bestond uit een jasje met korte of lange mouwen dat met knopen werd vastgemaakt aan een broek met een hoge taille. Het wordt beschouwd als een van de eerste kledingstukken die speciaal voor kinderen werd ontworpen en dus niet louter een kleine versie van een bestaand kledingstuk was.

32 Paoletti, *Pink and blue*, 85.

33 'Niet iedereen voelde zich op zijn gemak bij het idee de ontwikkeling van genderidentiteit te versnellen, na generaties baby's als seksloze engeltjes te hebben gezien', Paoletti, *Pink and blue*, 89.

34 Paoletti, *Pink and blue*, 89.

35 Steele, 'Pink', 39

blauw aangeprezen voor jongetjes en roze voor meisjes, terwijl Best's (ook in Manhattan) roze voorstelde voor jongetjes en blauw voor meisjes. Een klantenonderzoek van Lord & Taylor, ook in New York, bracht aan het licht dat driekwart van het publiek meende dat roze de meisjeskleur was en blauw de jongenskleur, terwijl de rest dacht dat het net omgekeerd was. Paoletti bestudeerde ook het kleurgebruik op geboortekaartjes (een collectie die in de universiteitsbibliotheek van de UCLA in Los Angeles wordt bewaard) en stelde vast dat daarbij in de jaren 1910 en 1920 vooral blauw werd gebruikt, zowel voor jongens als voor meisjes. Daarna ook meer roze, waarbij roze en blauw tot diep in de jaren 1950 als uitwisselbare babykleuren werden gehanteerd, zonder verband met het geslacht van de betreffende boreling.[36]

36 Paoletti, *Pink and blue*, 91.

Hoewel daar nog maar weinig onderzoek over gedaan is en er dus nog weinig over bekend is (tenminste in de internationaal beschikbare literatuur), golden er wellicht culturele verschillen en uiteenlopende gebruiken van land tot land. Zo werd het in elk geval gepercipieerd en vermoed. In 1927 kwam de geboorte van Josephine Charlotte, het eerste kind van de Belgische prinses Astrid, in de Verenigde Staten in het nieuws. Het magazine *Time* meldde dat de wieg al 'optimistisch' in het roze was aangekleed, een kleur die in België voor jongetjes werd gebruikt. Het blad voegde eraan toe dat 'in katholieke landen' blauw de meisjeskleur was, door de associatie met de Maagd Maria, maar het is zeer de vraag of dat wel klopt. In elk geval lijkt het in Frankrijk anders te zijn geweest.[37]

37 Paoletti, *Pink and blue*, 91; Steele, 'Pink', 40.

Dat de inconsistente toepassing van de genderkleuren lang aanhield, kan onder meer worden toegeschreven aan het feit dat met name voor baby's en kleine kinderen, langer en meer dan voor oudere kinderen en volwassenen, kleren door de moeders zelf thuis werden gemaakt. Daardoor bleef de impact van de industrie en de retail-sector eerder beperkt. De industrie promootte het gebruik van de gegenderde kle(u)ren, en zou dat uiteindelijk ook met succes doen. Als jongens en meisjes verschillende kleren (moeten) dragen, kon er immers minder worden 'afgedragen' en meer worden verkocht.[38]

38 Paoletti, *Pink and blue*, 90–93.

Uniseks

De vestiging van roze en blauw als gegenderde kinderkleuren was dus een traag en geleidelijk proces. Er voltrok zich geen 'sudden, unanimous cultural shift', zo benadrukt Paoletti, maar een 'very gradual gendering of pink and blue'.[39] Rond het midden van de twintigste eeuw lijkt het proces, in de westerse wereld, min of meer voltooid, tegelijk ook met de codering en gendering van roze en blauw bij oudere kinderen en volwassenen. Deze codering en de symbolische lading van het roze waren sterker dan die van het neutrale en conformistische blauw. Dat brengt ook mee dat het gegenderd gebruik en met name de exclusiviteit die dat meebracht, niet symmetrisch waren. Meisjes en vrouwen dragen behalve roze ook blauw (en andere kleuren), vaak zijn ook meisjesuniformen blauw (en niet roze). Omgekeerd dragen jongens en mannen sinds de jaren 1950 (in de westerse mainstreamcultuur) zelden of nooit roze.[40]

39 Paoletti, *Pink and blue*, 91–92.

40 Paoletti, *Pink and blue*, 85.

Het uitgesproken 'meisjesachtig' karakter van roze en de associatie met traditionele vrouwelijkheid zorgden ervoor dat roze (en roze kleren en speelgoed en versieringen) in de jaren zestig en zeventig als problematisch werd ervaren, aan populariteit verloor en zelfs in onbruik raakte. De culturele 'opstand' van de jaren zestig verzette zich tegen autoriteit en conformisme,

en vocht de gangbare regels op seksueel vlak en de traditionele genderrollen aan. Feministische moeders weigerden hun dochters als stereotiepe meisjesachtige meisjes op te voeden. Veel babyboomers opteerden voor 'nonsexist or gender-free child rearing'.[41] Ze kozen voor 'uniseks' kinderkleding. Roze, de bij uitstek meisjesachtige kleur die stond voor traditionele vrouwelijkheid, werd radicaal verworpen. Paoletti heeft in de catalogi van de warenhuizen van Sears van het midden van de jaren zeventig geen roze teruggevonden in de kleding voor kleuters en maar heel klein beetje bij de baby's. In het algemeen werden in deze periode de pastelkleuren in de kinderkleding vervangen door fellere kleuren.[42]

41 'Niet-seksegebonden of genderneutrale opvoeding van kinderen', Paoletti, *Pink and blue*, 94.

42 Paoletti, *Pink and blue*, 94.

Feministische moeders weigerden hun dochters als stereotiepe meisjesachtige meisjes op te voeden

Rond het midden van de jaren 1980 kwam er een einde aan dit 'uniseks-tijdperk'. Gegenderde (kinder)kleding won opnieuw terrein. Jongenskleren werden weer jongensachtiger, meisjeskleren meisjesachtiger. Vooral dat laatste eigenlijk: kritiek op de uniseksperiode was immers dat zij inhield dat meisjes jongensachtiger werden opgevoed en gekleed, niet het omgekeerde.[43] Meisjes gingen broeken dragen, maar jongens geen rokken. Ongetwijfeld maakt dit duidelijk hoe (onbewust) het geloof in de superioriteit van mannelijkheid op vrouwelijkheid in de cultuur ingebakken zat. Het kan ook geïnterpreteerd worden als een aanwijzing van het feit dat het 'mannelijk' kleden van meisjes en vrouwen als minder ingrijpend of 'gevaarlijk' werd gezien dan het omgekeerde. Meisjes kunnen broeken dragen zoveel ze willen, het zet hun vrouwelijkheid niet op het spel en echte jongens worden ze toch nooit. Jongens/mannen daarentegen kunnen wel hun cool verliezen en er 'verwijfd' of 'nichterig' bijlopen. Je moet al heel erg viriel zijn en als dusdanig erkend worden om als man weg te komen met een (Schotse) rok en een roze polo.

43 Paoletti, *Pink and blue*, 96.

De evolutie naar meer gegenderde kinderkleding zorgde ook voor een heropleving van het traditionele gebruik van blauw en roze ter aanduiding van het genderonderscheid. Als bij kraambezoek in Nederland naar oud gebruik 'beschuit met muisjes' wordt gegeten, dan waren die 'muisjes', eigenlijk versuikerde anijszaadjes, tot de jaren negentig wit en roze. Sindsdien hebben ze verschillende kleuren: roze en wit als de boreling een meisje is, roze en blauw als het een jongetje is.[44]

44 'Beschuit met muisjes', *Wikipedia* (3 september 2019). De producent van een zwangerschapstest adverteert op het internet met de slogan 'Roze of blauwe muisjes?', cf. www.rozeofblauwemuisjes.nl.

Het roze maakte zijn rentree, opnieuw als een symbool van vrouwelijkheid. Paradoxaal genoeg heeft de feministische afwijzing van het roze als een cliché van vrouwelijkheid in de jaren zestig en zeventig, juist bijgedragen aan de status van roze als een vrouwelijke kleur.[45] Voor die terugkeer van genderkleuren ziet Paoletti enkele mogelijke verklaringen. Vooreerst is er de ontwikkeling en verspreiding van prenatale tests, die het mogelijk maakten reeds voor de geboorte het geslacht van de baby te kennen. Uit onderzoek was gebleken dat veel ouders in het tweede trimester van de zwangerschap begonnen met babykleding te kopen. Als zij op dat moment

45 Koller, 'Not just a colour', 415.

het geslacht nog niet kenden, waren die kleertjes onvermijdelijk genderneutraal, 'neutral by necessity'.[46] Als ouders wel het geslacht van de baby kenden, zouden zij juist wel geneigd zijn daar bij hun aankopen al rekening mee te houden. Een andere factor is wellicht dat (kleine) meisjes, mondiger en met meer overtuigingskracht dan voorheen, hun voorkeur als consumenten manifesteerden, en daarin ook werden gevolgd.[47] Hun voorkeur en smaak was daarbij beïnvloed door de 'pinkification of girl culture'[48], die zich vanaf de jaren zeventig heeft voltrokken, en waarvan Barbie het bekendste icoon is geworden. De pop dateert al van 1959, maar kreeg op het einde van de jaren zeventig en in de jaren tachtig een hele garderobe in de felroze kleur die sindsdien 'Barbieroze' wordt genoemd.[49] De voorbije decennia is roze de meest dominante kleur geworden voor kleding, attributen en speelgoed voor kleine meisjes (tot pakweg zes jaar). Een 'blueification' van de jongenscultuur heeft zich daarentegen niet voorgedaan. Blauw werd een code om in de speelgoedwinkels de rekken met het speelgoed voor (kleine) jongens aan te duiden, maar niet veel meer dan dat.

46 Paoletti, *Pink and blue*, 95.

47 Paoletti, *Pink and blue*, 96.

48 Steele, 'Pink', 45.

49 Steele, 'Pink', 72.

Omstreden en strijd

Zowat elke kleur roept verscheiden en tegenstrijdige gevoelens op, maar bij roze, 'the most devisive of the colors'[50], lijken de aantrekking en afkeer heviger te zijn dan bij veel andere kleuren. Uit een Frans onderzoek van Eva Heller, die zich in vele publicaties heeft toegelegd op de de psychologie van kleuren, bleek dat slechts twee procent van de ondervraagden roze hun favoriete kleur noemden, terwijl zeventien procent van hen het als hun

50 Steele, 'Pink', 10.

Woman's march Washington 2017 (CC0 Wikimedia Commons).

minst favoriete kleur aanduidden.[51] Roze roept tegenstrijdige associaties op, gaande van vrolijk, ongecompliceerd, romantisch en zoet, tot kinderachtig, onnozel, artificieel, vulgair en té zoet.[52] Een eerder onderzoek dat Heller in 1989 in Duitsland uitvoerde en waarbij ze bij 169 respondenten peilde naar de appreciaties en connotaties van groen en roze (groen was eraan toegevoegd om de aandacht af te leiden, in werkelijkheid ging het enkel om de connotaties van roze), bleek, ten overvloede, dat roze met vrouwelijkheid werd geassocieerd. Ook hier verscheen roze niet als een bijzonder geliefde kleur, maar bleek ook dat dit bij de mannelijke respondenten nog minder het geval was dan bij de bevraagde vrouwen. Dat vrouwen een (grotere) voorkeur voor roze zouden hebben en het zouden verkiezen boven blauw, leek te worden 'bewezen' en teruggebracht op 'biologische verklaringen' door wetenschappelijk onderzoek. Daarbij wordt vaak verwezen naar het artikel 'Biological components of sex differences in color preference' dat de neurowetenschappers Anya Hurlbert en Yazhu Ling in 2007 in *Current Biology* publiceerden. Bij vrouwelijke proefpersonen stelden zij een grotere voorkeur vast voor kleuren in het roodachtig-paarse spectrum, terwijl die bij mannen lag in het groenachtig-gele spectrum. Dit onderzoek is door de populaire media opgepikt en gaf aanleiding tot koppen als 'Why girls like pink' en 'At last, scientists discover why blue is for boys but girls really do prefer pink'.[53] De auteurs zelf hebben afstand genomen van de eenzijdige en simplistische voorstelling van hun onderzoeksresultaten door journalisten en bloggers, onder meer omdat het ging om een onderzoek bij volwassenen en er helemaal niet was gepeild naar de specifieke reactie op roze.[54]

Het statuut van roze als kleur van clichématige vrouwelijkheid verklaart dat veel vrouwen het verwerpen, maar schiep ook de mogelijkheid het juist als een 'geuzenkleur' aan te nemen en in te zetten als een symbool van vrouwelijk zelfbewustzijn en strijd.[55] Dat is niet enkel zo in het Westen. In 2013 publiceerde de Indiase activiste Amana Fontanella-Khan *Pink Sari Revolution,* waarin ze de strijd beschreef van een groep vrouwen tegen sociaal onrecht en voor vrouwenrechten. Ze kozen voor roze sari's, omdat dit een opvallende en herkenbare kleur was die niet kon worden gelinkt aan een specifieke partij of religie. Maar ongetwijfeld speelde bij de keuze ook het feit mee dat roze internationaal geassocieerd wordt met vrouwen en meisjes.[56] En in 2017 kleurden in de Verenigde Staten ook de vrouwenmarsen tegen het aantreden van Donald Trump als nieuwe president roze. Veel betogers droegen roze 'pussy hats', een soort van mutsen met kattenoortjes, waarmee uiteraard werd verwezen naar Trumps beruchte 'grab them by the pussy'-uitspraak, die op band was vastgelegd en tijdens de campagne veel beroering had gewekt. Krista Suh en Jayna Zweiman, stichters van de Pussyhat Project in California, verantwoordden uitdrukkelijk hun keuze voor de roze kleur, omdat die, zoals ze zeiden, 'a very female color' was, die staat voor zorgzaamheid, medeleven en liefde: 'wearing pink together is a powerful statement that we are unapologetically feminine and we unapologetically stand for women's rights.'[57]

Roze werd niet alleen een strijdkleur voor vrouwenrechten, maar ook voor LGBTQ-rechten. Dit gebruik kwam voort uit de roze driehoek, het herkenningsteken dat homoseksuelen in de concentratiekampen van het naziregime moesten dragen.[58] Waarom dat een roze driehoek was, blijft enigszins onduidelijk. Niet roze maar lavendel was de kleur die in het Interbellum in Duitsland met homoseksualiteit werd geassocieerd. Wel is het zo dat mannelijke prostituees als *Rosarote* werden aangeduid. In 1972 publiceerde Heinz Heger *Die Männer mit dem rosa Winkel*, de eerste uitgebreide getuigenis uit

51 Zie hiervoor Steele, 'Pink', 10.

52 Koller, 'Not just a colour', 404–405.

53 'Waarom meisjes van roze houden' en 'Eindelijk ontdekken wetenschappers waarom blauw voor jongens is en roze voor meisjes'.

54 Paoletti, *Pink and blue*, 97.

55 Koller, 'Not just a colour', 416.

56 Steele, 'Pink', 65–66.

57 'Samen roze dragen is een krachtig statement dat aangeeft dat we onbeschaamd vrouwelijk zijn en onbeschaamd voor de rechten van vrouwen staan', Grisard, 'In the pink of things', 155.

58 Cf. o.m. Bastian, *Homosexuelle im Dritten Reich,* en Jellonnek, *Homosexuelle unter dem Hakenkreuz*.

Affiche uit AVG-Carhif, Brussel.

de eerste hand van de vervolging van homoseksuelen in Nazi-Duitsland. Dit boek en de vertaling ervan in het Engels vormden de aanleiding om roze in Duitsland en de Verenigde Staten opnieuw te gebruiken als een symbool van het besef van de nog steeds voortdurende onderdrukking en homofobie. Het werd de kleur van homoseksueel zelfbewustzijn en strijd.[59]

Holebi-groepen hebben roze als symbolische kleur aangenomen, en zij werd (en wordt soms nog) gebruikt als expressie van homoseksuele identiteit of om een doelgroep voor culturele of andere producten te identificeren. De Leuvense Studentenwerkgroep Homofilie (LSWH), die in 1969 aan de Leuvense universiteit was opgericht, werd in 1981 omgedoopt tot de vzw Homocentrum 'De Roze Drempel'. De drempel van het huis in de Maria-Theresiastraat waar de vereniging was gevestigd, werd effectief roze geschilderd. Naar aanleiding van haar vijfentwintigjarig bestaan organiseerde de vzw een 'Nacht van de Roze Liefde'.[60] Het lijkt erop dat in deze periode roze als symbolische kleur van de homobeweging in België ingang vond. Het is ook in 1981 dat het Roze Aktiefront (RAF) werd opgericht, een linkse vereniging die streed voor holebirechten. Het RAF was de opvolger van de Rooie Vlinder, een 'socialistische actiegroep voor de bevrijding van de homoseksueel', die aanleunde bij de Revolutionaire Arbeiders Liga (RAL).[61] In de jaren 1980 werd de voorloper van de Belgian Lesbian and Gay Pride, een evenement dat elk jaar doorging op de zaterdag na 17 mei, de internationale dag tegen homofobie, 'Roze Zaterdag' genoemd. In de nasleep van de Roze Zaterdag van 1994 werd in Antwerpen de vzw Het Roze Huis opgericht, die nog steeds onder die naam bestaat en als een cultuur- en ontmoetingscentrum fungeert van wat nu de 'regenboog-gemeenschap' wordt genoemd. Uiteraard werd ook elders roze als een symbool van de strijd voor holebirechten gehanteerd. In 2010 werd in Rijsel een 'politico-ludieke' actie georganiseerd, later opgeëist door het collectief UrbanPorn (een collectief 'un peu informel, féministe, queer et prosexe'), waarbij het ruiterstandbeeld van Jeanne d'Arc in het roze werd aangekleed en werd voorzien van slogans als 'Godes [sic] save the Queer'. *Les Flamands Roses,* een lokale 'groupe d'expression gaie et lesbienne', liet weten niet bij de actie betrokken te zijn, maar er wel begrip voor op te brengen.[62] Ook op

59 Steele, 'Pink', 80–81; Grisard, 'In the pink of things', 151.

60 Michiels en Verbist, 'Een holebigeschiedenis van Leuven'.

61 Goovaerts en Stefens, '1976. Rooie Vlinder'.

62 Zie diverse artikelen (o.a. van Aubrey Banegas) van februari-april 2010 op de website; en ook Steele, 'Pink', 81.

een minder strijdbare manier wordt roze gebruikt om de gerichtheid op een LGBTQ-doelpubliek duidelijk te maken. Het leeft voort in de naam van organisaties en tijdschriften, en is de overheersende kleur van heel wat affiches en publicaties – ook van de cover van *Verzwegen verlangen,* de geschiedenis van homoseksualiteit in België van Wannes Dupont, Elwin Hofman en Jonas Roelens die in 2017 verscheen.

De associatie van roze met homoseksualiteit hangt ook samen met het feit dat dat als een symbool van vrouwelijkheid werd gezien. Homoseksualiteit werd traditioneel beschouwd als een schending van de heteroseksuele norm en als afwijkend van de traditionele patroon van mannelijkheid en vrouwelijkheid. Homoseksuele vrouwen werden verondersteld 'mannelijk' te zijn en homoseksuele mannen 'vrouwelijk'.[63]

63 Koller, 'Not just a colour', 409.

Roze als symbool van identificatie en strijd van de LGBTQ-gemeenschap is dus ook een geuzenteken. Het illustreert hoe zij eigen visuele codes gebruikt, die in eerste instantie door de (homofobe) omgeving zijn opgelegd. Het verleent het symbool strijdbaarheid, maar brengt ook mee dat het gebruik van de kleur ook onder holebi's controversieel blijft. Het verklaart waarom de associatie met het roze grotendeels verdrongen werd door de symboliek van de regenboogvlag, die niet voortkomt uit de vervolging en homofobie, maar staat voor diversiteit en tolerantie. Roze en lichtblauw zijn nu (gezamenlijk) als symbolische kleuren van de transgendergemeenschap aangenomen. De 'Transgender Pride Flag', die in 1999 door Monica Helms is ontworpen en voor het eerst werd meegedragen in een pride-optocht in Phoenix, Arzona in 2000, bestaat uit vijf horizontale banden, één witte band in het midden, en daarrond twee roze en twee lichtblauwe. Radicalere activisten, voornamelijk in de Verenigde Staten, stellen een 'Progress Pride Flag' voor, waarbij de traditionele regenboog wordt aangevuld met bruine en zwarte stroken, om de inclusie van 'people of colour' te symboliseren, en ook een roze en een lichtblauwe band, als symbool voor de insluiting van transgenders.

Suggesties voor onderzoek

De geschiedenis van roze en blauw als gegenderde (kinder)kleuren is al vrij goed bestudeerd voor de Verenigde Staten en enigszins voor Frankrijk en enkele andere landen. Wat België betreft is me daarover geen onderzoek bekend. Toch is er (zonder twijfel) veel materiaal beschikbaar om dergelijke studie mogelijk te maken. Het veldwerk van Paoletti over de VS, waarvan in de tekst enkele voorbeelden worden gegeven, kan inspireren om ook hier soortgelijk onderzoek te doen. Zo bestudeerde ze onder meer het kleurgebruik op geboortekaartjes, catalogi, advertenties en andere publiciteit van grootwarenhuizen. Alle materiaal dat betrekking heeft op kinderkleding en speelgoed, kan vanuit dit perspectief relevant zijn. Ongetwijfeld bevatten lokale erfgoedcollecties en private verzamelingen materiaal om een dergelijk onderzoek, zij het op kleine(re) schaal, mogelijk te maken. Aangezien het gaat om een praktijk die sterk is geëvolueerd en gebruiken die sterk verschilden (en soms tegenstrijdig waren) naargelang de periode en de plaats, is juist ook dit kleinschalig en lokaal onderzoek en noodzakelijk. Op die manier kunnen de lokale verschillen en gebruiken in kaart worden gebracht. Bovendien gaat het om een al met al recente praktijk die nog steeds voortleeft, waardoor surveys en mondelinge geschiedenis grote mogelijkheden bieden. Het onderzoek van Eva Heller (waar in de tekst ook wordt naar verwezen) is daarvan een voorbeeld.

Bibliografie

Over de betekenis en de geschiedenis van de kleuren bestaat (internationaal) heel wat literatuur. De autoriteit op dat vlak is de Franse mediëvist en cultuurhistoricus Michael Pastoureau, die diverse studies heeft gewijd aan de geschiedenis en de symboliek van kleuren. Hier gebruikte ik zijn *Bleu. Histoire d'une couleur* (Parijs, 2000) en *Rouge. Histoire d'une couleur* (Parijs, 2019), maar hij schreef ook de geschiedenissen van zwart en groen. Een handige samenvatting van zijn onderzoek en voornaamste conclusies zijn te vinden in een klein interviewboekje, dat hij samen met Dominique Simonnet publiceerde onder de titel *Le petit livre des couleurs* (Villeneuve-d'Ascq, 2005). Daarvan is ook een versie verschenen in een groter rijkelijk geïllustreerd boek: Pastoureau en Simonnet, *Les couleurs expliquées en images* (Parijs, 2015).
Een technischer benadering van de geschiedenis van (talloze) kleuren, over kleurstoffen en hoe die worden gewonnen, is te vinden in David Coles, *Chromotopia. An illustrated history of colours* (Londen, 2018). Aan de geschiedenis van roze in het bijzonder is recent een tentoonstelling gewijd in New York, die heeft geleid tot het boek Valerie Steele (ed.), *Pink. The history of a punk, pretty, powerful color* (New York, 2018). Dat bevat een uitgebreide bijdrage van Steele zelf (met dezelfde titel als het boek), maar ook enkele bijdragen van andere auteurs, waaronder Dominique Grisard, 'In the pink of things: gender, sexuality, and race' (p. 145–159). Over het gegenderde gebruik van roze, meer actueel dan historisch: Veronika Koller, ''Not just a colour': pink as a gender and sexuality marker in visual communication', *Visual Communication,* vol. 7 (2008), 4, 395–423.

Het gegenderde gebruik van roze en blauw (bij kinderen) is (bij mijn weten) het meest grondig bestudeerd en beschreven door Jo B. Paoletti, *Pink and blue. Telling the boys from the girls in America* (Bloomington en Indianapolis, 2012).
Het komt ook ter sprake in studies die meer in het algemeen over gegenderde kinderkleding en opvoeding gaan, zoals Elizabeth Fischer, 'Robe et culottes courtes: l'habit fait-il-le sexe?', in Anne Daflon Novelle (ed.), *Filles-garçons. Socialisation differenciée?* (Grenoble, 2006), 241–266, en Scarlette Beauvalet-Boutouyrie en Emmanuelle Berthiaud, *Le rose et le bleu: la fabrique du féminin et du masculin* (Paris, 2016).

Over de associatie van roze met homoseksualiteit is me weinig literatuur bekend. Over de roze driehoek in het kader van de vervolging van homoseksuelen in Nazi-Duitsland is geschreven door onder meer Till Bastian, *Homosexuelle im Dritten Reich: Geschichte einer Verfolgung* (München 1973) en Burckhardt Jellonnek, *Homosexuelle unter dem Hakenkreuz. Die Verfolgung von Homosexuellen im Dritten Reich* (Paderborn 1990). Verder verwijs ik naar Gilles Michiels en Alexander Verbist, 'Een holebigeschiedenis van Leuven. Of hoe de LGBT-gemeenschap stilaan in de openbaarheid trad', dat is verschenen in het Leuvense studentenblad *Veto* (20 mei 2017) (online beschikbaar), Goovaerts, Lore en Anke Stefens, '1976 Rooie Vlinder'. *UGentMemorie* (laatst gewijzigd 9 november 2016) en het recent verschenen Wannes Dupont, Elwin Hofman en Jonas Roelens, *Verzwegen verlangen. Een geschiedenis van homoseksualiteit in België* (Antwerpen, 2017).

Biografie:

Tom Verschaffel (°1964) studeerde geschiedenis aan de KU Leuven en aan het Europees Universitair Instituut in Firenze. Hij promoveerde in 1996 op een proefschrift dat was gewijd aan de geschiedbeoefening in de Oostenrijkse Nederlanden. Zijn onderzoek betreft de historiografie en de brede historische cultuur van de achttiende, negentiende en twintigste eeuw, publieksgeschiedenis en de visuele voorstelling van het verleden, cultureel nationalisme, de culturele uitwisseling tussen België en zijn buurlanden, en de cultuurgeschiedenis van migratie.